

Nachtvlinders

Soortenrijk Landgoed Hooghalen

Tekst
Eef Arnolds

In 2019 en 2020 is onderzoek gedaan naar nachtvlinders op het Landgoed Hooghalen, gelegen bij Hijken. Tijdens dit onderzoek werd duidelijk dat dit gebied rijk is aan veel soorten. Er werden maar liefst meer dan 200 soorten geteld.

Dit artikel is eerder verschenen in kwartaalblad 111 (september 2021) van Stichting Het Drentse Landschap.

←
Klein avondrood

Landgoed Hooghalen vormt een oostelijke uitloper van het uitgestrekte Hijkerveld, waarvan het grootste deel in 1986 door Het Drentse Landschap is aangekocht. Het landhuis is gebouwd in 1934. Landgoed Hooghalen is een typisch heideontginningslandgoed met een afwisselend landschap: veel naaldbos, indertijd aangelegd voor de houtproductie, oude lanen, heiderestanten met twee veentjes en voormalige cultuurgraslanden die zich door verschralend beheer ontwikkelen tot heischrale graslanden. Deze grote variatie wordt weerspiegeld in de nachtvlinderfauna. Na vier vangnachten zijn hier al meer dan 200 soorten bekend. Een topnacht was 26 juni 2020 toen 450 vlinders werden geteld van 96 soorten, het hoogste soortenaantal dat de laatste drie jaar op één nacht door de vlinderwerkgroep werd vastgesteld. Tien jaar geleden werden dergelijke aantallen nog regelmatig waargenomen, maar tegenwoordig is dat uitzonderlijk. Evenals van andere insecten staat de diversiteit van nachtvlinders onder druk door intensieve landbouw, verzuring, vermessing en effecten van bestrijdingsmiddelen.

Heide en heischraal grasland

Vroegere cultuurgraslanden in het landgoed zijn omgevormd tot heischrale graslanden die extensief worden begraasd door Schotse hooglanders. Dat bewijst ook de nachtvlinderfauna met karakteristieke soorten voor schraallanden. De rupsen van Rode-lijstsoorten als de zilverhaak, bochtige smele-uil en bonte marmerruil voeden zich met taaie grassen als pijpenstrootje en bochtige smele. De bonte marmerruil is bijna beperkt tot Noordoost-Nederland, maar in Drenthe geen zeldzaamheid. Ook de groene weide-uil hoort tot deze groep. In verse toestand is de vlinder knalgroen van kleur met een opvallende witte stip midden op de vleugel. De kleur wordt bij oudere

FOTO: EEF ARNOLDS

Bonte marmerruil

FOTO: EEF ARNOLDS

Eikenblad

vlinders snel fletser. De lichtgrijze rupsen eten vooral graswortels en ondergrondse stengeldelen en worden daardoor zelden gezien.

Opvallend is de betekenis van liggend walstro, een kenmerkende soort van heischrale vegetaties, als voedselplant voor rupsen van nachtvlinders. In Drenthe is onder meer het klein avondrood van deze plant afhankelijk. Het is een vrij forse vlinder met een onwaarschijnlijke combinatie van groengele en rozerode tinten. Binnen de familie van de pijlstaarten, zo genoemd naar het puntige uitsteeksel aan het achterlijf van de rupsen, is het klein avondrood een kleintje. Het is ook een buitenbeentje doordat de pijlpunt van de

→ Geelpurperen spanner

FOTO: EEF ARNOLDS

rups gereduceerd is tot een nauwelijks zichtbaar knobbeltje. Ook de rupsen van de bonte bandspanner en de geelpurperen spanner eten bij voorkeur liggend walstro. De vlinders van de laatste soort zijn klein met een spanwijdte van twee centimeter, maar ze vallen op door de rozepurperen vleugels met gele vlekken. Prachtige beestjes en in Drenthe schaars. In landgoed Hooghalen werden eind juli acht exemplaren genoteerd, hetgeen duidt op een gezonde populatie. Het is verheugend dat ook enkele bijzondere heidesoorten in Landgoed Hooghalen zijn waargenomen, zoals de veenheide-uil en de kleine hageheld. Speciale vermelding verdient het eikenblad, een sterk afgenomen en bedreigde nachtvlinder die tegenwoordig vrijwel beperkt is tot Noordoost-Nederland en als boegbeeld van de Drentse nachtvlinders kan worden beschouwd. De soort heeft zijn naam te danken aan de gelijkenis van de vlinder met een dor eikenblad. De rupsen voeden zich met bladeren van struikheide, sporkehout en soms andere loofbomen.

→ Ringelrups vrouwtje

FOTO: EEF ARNOLDS

→ Ringelrups mannetje

FOTO: EEF ARNOLDS

Bossoorten

Zoals in een parkachtig landschap te verwachten is, zijn de nachtvlinders van bossen in Landgoed Hooghalen goed vertegenwoordigd. Verheugend is het talrijke optreden van de ringelrups, een vrij kleine, gedrongen nachtvlinder met gele tot bruine voorvleugels, voorzien van twee dwarslijnen. De soort is in dit geval genoemd naar de eitjes die door het vrouwtje in ringen rond takjes worden afgezet. De naam 'ringelvlinder' zou dus toepasselijker zijn. Eind juni werden er 32 exemplaren waargenomen, het hoogste aantal in tien jaar tijd. Vroeger had de ringelrups een slechte reputatie. Hij wordt zelfs tot de 'vergeten plagen' gerekend. Ter Haar vermeldt in zijn standaardwerk *Onze Vlinders* uit 1928: "In geheel Nederland algemeen en vaak uiterst schadelijk". De rupsen leven op allerlei loofbomen en waren vooral schadelijk in de fruitteelt. Een ander bericht vermeldt: "De soort veroorzaakte een regen van uitwerpselen en glibberige, verkeersgevaarlijke massa's platgereden rupsen langs de Amsterdamse grachten. Dat was

FOTO: EEF ARNOLDS

← Groene weide

in de jaren 1930 en 1940, toen de iepen daar volledig werden kaalgevreten." Daar is nu geen sprake meer van. De ringelrups is enorm achteruitgegaan en regionaal geheel verdwenen. Hij staat dan ook als kwetsbaar op de Rode Lijst van bedreigde nachtvlinders. Alleen in het noordoosten van Nederland is hij nog wijd verbreid en plaatselijk vrij talrijk. De oorzaken van de sterke afname zijn onduidelijk. Een opvallende bossoort in Landgoed Hooghalen is ook het karmozijnrood weeskind, althans als zijn achtervleugels te zien zijn. Die zijn prachtig rood gekleurd met een lila inslag en voorzien van twee zwarte banden. In rust zie je alleen de bruine, gemarmerde voorvleugels van deze grote, driehoekige uil. Dan is hij perfect gecamoufleerd tegen een achtergrond van bijvoorbeeld boomschors. Het karmozijnrood weeskind wordt zelden door licht aangetrokken, maar wel door zoete lokstof die op een boom wordt aangebracht. In Hooghalen werden zo twee vlinders gezien op een mengsel van appelmoes, stroop en bessenbrandewijn. De rups voedt zich met eikenblad en is in rust al even moeilijk te vinden als de vlinder. Hij lijkt dan net een eikentakje. De topper van de bossen van het landgoed is wel de zwarte-l-vlinder. Het is een

middelgrote vlinder, waarbij de vleugels van jonge exemplaren een kenmerkende, licht mintgroene tint hebben. Later verbleken de vleugels naar vrijwel wit met een fraaie satijn glans. Karakteristiek is een zwart, L-vormig tekenje midden op de voorvleugel, alsof het met Oost-Indische inkt is aangebracht. De zwarte-l-vlinder is in Nederland zeer zeldzaam en geldt als ernstig bedreigd. Hij is beperkt tot de oostelijke zandgronden, met een zwaartepunt in Midden-Drenthe.

Verborgен rijkdom

De rijkdom aan nachtvlinders in Landgoed Hooghalen is niet alleen te danken aan het fraaie, afwisselende landschap, maar ook aan de ongestoorde bossen en een goed gedoseerd begrazingsbeheer in de open gebieden. Bovendien is de nabije ligging van het uitgestrekte Hijkerfeld belangrijk voor nachtvlinders van schraal grasland en heide in het landgoed. Zeldzame soorten als het eikenblad en de kleine hageheld hebben daar flinke populaties. Zorgelijk is wel dat het hele Hijkerfeld tegenwoordig wordt omgeven door gebieden met zeer intensieve, grootschalige landbouw met een toenemend areaal bollenteelt en bijgevolg steeds sterkere vermesting en meer gebruik van pesticiden.

